

*Irena Koza***Derfintos, czyli Tadeusz Bułharyn (1789–1859) –
między rzeczywistością i autokreacją**

Kiedy jako młody człowiek został członkiem Towarzystwa Szubrawców¹, działającej w latach 1817–1822 grupy, która miała na celu „wyświecać szpetność tych przywar i nałogów, które z natury swojej nie mogą być prawem powściąganiami, są jednak dla społeczności szkodliwe”², towarzysze nazwali go Derfintos³. W mitologii słowiańskiej imię to oznacza boga czuwającego nad przymierzem, zgodą⁴. Mowa tutaj o Janie Tadeuszu Bułharynie (1789–1859), którego większość źródeł uznaje za zruszczonego Polaka⁵. Sam Bułharyn zwykł nazywać siebie Litwinem, co jak udowadnia znakomity bułharynolog, Aleksander Fieduta⁶ dawało temu twórcy możliwość nazywania siebie rodakiem Tadeusza Kościuszki⁷ i Adama Mickiewicza. Badacz argumentuje bowiem, że ci znamienici ludzie wywodzili się z Wielkiego Księstwa Litewskiego, dzisiejszej Białorusi. Mimo patriotycznych korzeni Bułharyn nie pozostawił po sobie pamięci człowieka oddanego sprawom Polski, a historia zapamiętała go jako sprzedawczyka, agenta carskiej policji, dziennikarza na usługach władzy, a także surowego krytyka i przeciwnika Powstania Listopadowego. Niemal zapomniano natomiast o jego zasługach na rzecz ojczyzny i dowodach patriotyzmu. W świecie literatury i kultury Bułharyn zawsze pozostawał postacią kontrowersyjną, a przez to niepopularną wśród badaczy. Do dziś na jego temat istnieje niewiele opracowań. Jak zauważa Zofia Mejszutowicz, badaczom nie udało się uzgodnić

¹ W skład Towarzystwa „wchodziły najinteligentniejsze i najwybitniejsze siły całego Wilna”. Por. Z. Horodyński, *O Towarzystwie Szubrawców*, Lwów 1883, s. 1.

² Tamże, s. 19.

³ *Pacem conciliat* (łac.) – doradzający pokój, *derfintojis* – godzący [w:] A. Brückner, *Mitologia słowiańska*, s. 37, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/mitologia-slowianska.pdf> (12.02.2017).

⁴ Tamże.

⁵ *Literatura rosyjska w zarysie*, red. Z. Barański, A. Semczuk, Warszawa 1976, s. 235.

⁶ А. Федута, *Земляки (Ф.В. Булгарин и А.-Г.К. Киркор: к истории взаимоотношений)*, [w:] *Сюжеты и комментарии*, Вильнюс 2013, s. 33–67.

⁷ Późniejszy Derfintos mający polskie korzenie, jako syn powstańca kościuszkowskiego otrzymał imię Tadeusz właśnie na cześć Kościuszki.

jednolitej opinii o tym człowieku, co więcej, często wypowiedane o Bułharynie sądy pozostawały ze sobą w sprzeczności⁸.

Historia literatury zwykła marginalizować tę postać, choć w 1829 roku najczęściej czytana w Rosji powieścią był *Iwan Wyżygin* Bułharyna, a inne jego utwory cieszyły się również niemałym zainteresowaniem. Wielką popularność zdobył Bułharyn także jako wydawca. W latach 50. XIX wieku to właśnie wydawane przez niego czasopismo „Siewiernaja Pczela” („Северная пчела”) było jednym z najpopularniejszych pism w Rosji, a to głównie dzięki temu, że dojrzały Derfinitos bardzo dobrze wyczuwał potrzeby i zainteresowania rosyjskich czytelników tamtych lat. Także jako wydawca, nie doczekał się gruntownej naukowej i sprawiedliwej oceny⁹.

Życiorys tej postaci pojawiał się w opracowaniu wspomnianej już Z. Mejszutowicz, powracał w wielu publikacjach Piotra Głuszkowskiego¹⁰, Abrama Ilijcza Rejtblata¹¹ oraz rzeczzonego A. Fieduty, jednak nie badano dotąd tej postaci jako autokreatora¹². Tymczasem zagadnienie to jest bardzo ciekawe. Jeśli przyjrzeć się twórczości Bułharyna trudno nie przyznać, że tworzył on „pod dyktando prawdy wewnętrznej”¹³, narracja dawała mu możliwość pełniejszego samopoznania. Zjawisko to jest szczególnie widoczne we *Wspomnieniach* (*Воспоминания*)¹⁴, będących utworem autobiograficznym literata.

Wspomnienia są nie tylko prostym zapisem przeżytych zdarzeń, ale swoistą rozmową z czytelnikiem, w której autor stawia pewne pytania, prezentuje sugestie i próbuje prowadzić dialog z domniemanym czytelnikiem-rozmówcą. Dla Bułharyna są to „pisma będące swego rodzaju «pamiętnikami duszy», zorientowanymi nieraz

⁸ Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa Tadeusza Bułharyna*, Wrocław 1978, s. 39–40.

⁹ Wśród prac podejmujących próby obiektywnej oceny Bułharyna, w tym także tej, jaką odegrał dla rozwoju czasopiśmiennictwa w Rosji, warto wskazać opracowania Aleksandra Fieduty, który przytacza takie zdanie współczesnych Bułharyna o nim jako wydawcy: „Кажется, что сама природа создала его редактором! Необыкновенная деятельность, гибкость ума, постоянная преданность и любовь к работе привели к тому, что его «Пчела» в течение 20 лет всегда была и остается самым главным изданием в России”. Por. *Поляки в Петербурге в первой половине XIX века*, составление, предисловие, подготовка текста воспоминаний О.А. Пржецлавского и комментарии А.И. Федуты. Воспоминания С. Моравского, Т. Бобровского и А.-Г. Киркора переведены с польского Ю.В. Чайниковым, НЛО, Москва 2010. („Россия в мемуарах”. Серия под ред. А.И. Рейтבלата, сут. за Н. Горбаневская, http://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/04/30/37427/view_print (10.01.2017). Por. także: Ф. Булгарын, *Выбранае*, укладанне, прадмова і камэнтар, Беларускі кнігазбор, Мінск 2003.

¹⁰ П. Глушковский, *Ф.В. Булгарин в русско-польских отношениях первой половины XIX века: эволюция идентичности и политических воззрений*, Санкт-Петербург 2013.

¹¹ А.И. Рейтблат, *Фаддей Венедиктович Булгарин: идеолог, журналист, консультант секретной полиции*, Москва 2016.

¹² Autokreatorem nazywał już T. Bułharyna A.I. Rejblat, jednak nie rozwijał dotąd tego zagadnienia.

¹³ Sformułowanie zaczerpnięte z: S. Wysłouch, *Narracja i tożsamość w „Wyroku” Franca Kafki*, [w:] *Narracja i tożsamość (II). Antropologiczne problemy literatury*, Seria: Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej, red. W. Bolecki, R. Nycz, Warszawa 2004, s. 302.

¹⁴ Ф.В. Булгарин, *Воспоминания. Отрывки из виденного, слышанного и испытанного в жизни*, ч.1, Санкт-Петербург 1846.

skrajnie egzotycznie, utrwalającymi treści najbardziej osobiste dla piszącego: doznania, autorefleksje, skryte myśli, marzenia”¹⁵.

Wielokrotnie posądzany przez swoich współczesnych o kłamstwo i dopasowywanie prawdy do swych potrzeb Bułharyn, informował na początku *Wspomnień*:

Никто еще не уличил меня во лжи, и я ненавижу ложь, как чуму, а лжецов избегаю, как зачумленных. Всему, о чем я говорю в *Воспоминаниях*, есть живые свидетели, мои современники, совоспитанники и сослуживцы, или есть документы. Пусть современники уличат меня во лжи! Ошибиться я мог в числах, в именах, в порядке происшествий, потому что пишу не из книг, а из памяти – но в существе все правда. Где нельзя сказать правды, там я молчу, но не лгу¹⁶.

We *Wspomnieniach* znajdziemy także rozrachunek Bułharyna z jego dzieciństwem, szczególnie z tymi momentami, które w sposób zasadniczy wpłynęły na dalsze losy naszego bohatera. Jan Tadeusz opowiada o tym, jak bardzo był zżyty z ojcem Benedyktem Bułharynem – polskim patriotą. Badacze pisali o nim w sposób bardzo pozytywny:

Ojciec pisarza [...]. Gorący wyznawca swobód demokratycznych, zwolennik Konstytucji 3 maja i wielbiciel Kościuszki, pełnił w okresie insurekcji stanowisko komisarza do spraw cywilnych i wojskowych okręgu nowogródzkiego. Po zakończeniu działań wojennych w roku 1794 został zesłany na Sybir za zabójstwo generała wojsk carskich Woronowa. Z zesłania powrócił po objęciu tronu przez Pawła I i wkrótce potem zmarł¹⁷.

Sam Bułharyn niezwykle ciepło pisał o swoim ojcu i przywiązaniu do niego, o tym jak będąc małym dzieckiem, spędzał z nim dużo czasu, obserwując go, wzorując się na nim i nabierając za jego przykładem miłości do ojczyzny – Polski, jak chciał być podobny do ojca. Niestety, nie ze swej winy przyszło mu znaleźć się na drodze innej, niż wymarzyłoby to sobie ojciec – Kościuszkowiec. Matka T. Bułharyna za namową generała hrabiego Iwana Jewstafiewicza Fersena zdecydowała się oddać dziewięcioletniego zaledwie Jana Tadeusza do Lądowego Korpusu Kadetów. Miała nadzieję, że dzięki temu synowi oraz całej rodzinie będzie żyło się łatwiej w ówczesnej porozbiorowej polskiej rzeczywistości. Decyzji tej jednak nie skonsultowała ze swym mężem – ojcem Tadeusza. To w tym posunięciu Bułharyn upatrywał powodu śmierci ojca, który miał popaść w rozpacz związaną z rozdzieleniem z synem i oddaniem go pod opiekę Rosjanom. Tak wspominał te wydarzenia z dzieciństwa dorosły już Bułharyn:

Отец пришел в отчаяние, когда матушка сказала ему, что оставила меня в Петербурге, на чужих руках. В первый раз в жизни он заплакал и зарыдал при людях, требуя, с воплем отчаяния, своего сына! Разлука со мной имела пагубное влияние на его уже расстроенное здоровье и ускорила его кончину: это он даже написал в предсмертном своем письме ко мне. Он собирался ехать в Петербург, но состояние здоровья не позволяло ему этого. От весны до весны он жил надеждой на свидание со

¹⁵ *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1988, s. 47.

¹⁶ Ф.В. Булгарин, *Воспоминания...*, s. 10.

¹⁷ Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa...*, s. 10.

мною, пока смерть не разлучила нас навеки! Судьба позволила мне только поплакать на его могиле!..¹⁸

Życie młodego Polaka w rosyjskiej szkole okazało się wcale niepodobne do tego, jakim przedstawiali je w perspektywie doradcy matki. Było ono dla małego chłopca nadzwyczaj trudne. Jednym z powodów złej sytuacji Bułharyna w szkole było jego polskie pochodzenie i słaba znajomość języka rosyjskiego. W domu rodzinnym Bułharynów posługiwano się oczywiście językiem polskim, zatem młody Tadeusz musiał przestawić się w szkole na zupełnie obcy język, który przychodził mu z trudem (co ciekawe, właściwie do końca działalności literackiej zarzucano mu, że wtrąca polonizmy do swoich tekstów). Bułharyn uczył się dużo, cenił swoich nauczycieli, niektórych z nich chwalił, o innych wypowiadał się z dystansem:

[...] кроме Н.И. Греча я не знал лучшего преподавателя русского языка, как П.С. Железников, в чем соглашались со мной все знавшие его. Все прочие мои учителя, хотя и не имели таких достоинств, но были люди добрые, скромные и ласковые. Правда, что никто не приласкал меня особенно, хотя я учился из всех сил, и никто не занимался мной отдельно¹⁹.

W Korpusie Kadetów jednak często spotykał się z niezrozumieniem kolegów i niektórych pedagogów. Wiedział, że różni się od rówieśników, był nieakceptowany, wyśmiewany, prześladowany, dano mu też przezwisko Kościuszko. Prawosławni uczniowie uważali go za „niewiernego” i próbowali nawet, wbrew jego woli, potwórnianie go ochrzcić, w zgodzie z prawosławnym obyczajem religijnym. Interesujące jest to, że mimo napotykanych trudności Bułharyn, ostatecznie ocenił swoją sytuację szkolną jako nienajgorszą: „Я был смешон в толпе, и хотя был сирота, но уже не животное, которое беспрестанно погоняли! Положение мое было весьма сносное”²⁰.

Jako dorosły mężczyzna Bułharyn był żołnierzem armii napoleońskiej i w jej szeregach walczył w Hiszpanii, a w roku 1812 brał udział w bitwach, które prowadziły wojska francuskie na terenie Imperium Rosyjskiego. Po zaprzestaniu działań wojennych w Rosji brał udział w kampanii lat 1813–1814. W lutym 1814 roku został wzięty do niewoli przez oddział partyzantów pruskich. Z chwilą zakończenia wojny i wymianie jeńców, dotarł do Warszawy. Wojny napoleońskie zakończyły pierwszy etap życia Jana Tadeusza Bułharyna²¹. Ten rozdział jego życia był niezwykle podobny do losów wielu pokoleń Polaków żyjących w epoce porzobiorowej. Z sukcesami armii napoleońskiej łączyły się nadzieje na wyzwolenie kraju, a także na lepszą osobistą przyszłość jej żołnierza. Ona jednak nie nastąpiła... Mimo to Bułharyn zawsze podkreślał swoją sympatię i poparcie dla Napoleona. Po jego klęsce „[...] podobnie jak wielu innych polskich weteranów Wielkiej Armii uznał, że skoro Rosji nie da się pokonać, to trzeba z nią współpracować”²².

¹⁸ Ф.В. Булгарин, *Воспоминания...*, s. 105–106.

¹⁹ Tamże, s. 118.

²⁰ Tamże.

²¹ Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa...*, s. 12.

²² P. Głuszkowski, *Polak, który wierzył w Rosję*, http://wyborcza.pl/alehistoria/1,121681,13611548,Polak_ktory_wierzył_w_Rosje.html (18.11.2016).

Z czasem, aby ratować trudną sytuację materialną swoją i rodziny, Bułharyn podejmował się różnych prac i zleceń. Jednym z nich było dopilnowanie trudnego procesu majątkowego wuja. Zadanie to w 1819 roku zaprowadziło go do Petersburga, gdzie zamieszkał na stałe, rozpoczynając tym samym swoją działalność literacką i kulturalną w Rosji²³.

Na początku Bułharyn uczestniczył w życiu intelektualnym Rosji jako polski literat. Zasłynął wydanym w 1820 r. w czasopiśmie „Syn otieczestwa” („Сын отечества”) artykułem dotyczącym literatury polskiej, który w tamtym czasie był pierwszym tak obszernym omówieniem twórczości polskich literatów w Rosji, do tego wydanym w jednym z ważniejszych czasopism tamtego czasu²⁴.

Bułharyn zaczął realizować się jako wydawca. Początek lat 20. XIX wieku upłynął mu pod znakiem starań o możliwość wydawania czasopisma „Мнемозина” („Мнемозина”) w języku polskim w Rosji. Starając się o uzyskanie zgody na jego druk deklarował się jako zwolennik szerzenia oświaty i szeroko pojętej wiedzy historycznej oraz geograficznej, o czym czytamy w jego wniosku skierowanym do władz:

Нижеподписавшийся, желая по мере сил своих участвовать в распространении полезных знаний, вознамерился издавать сначала будущего 1822 года периодическое сочинение под названием «Мнемозина» – журнал истории, статистики и путешествий²⁵.

Oczekowaną zgodę udało mu się otrzymać dopiero w roku 1822. Bułharyn zdecydował się ostatecznie na zmianę tytułu planowanego wydawnictwa na „Siewiernyj Archiw” („Северный архив”) i wydawanie go jednak w języku rosyjskim. Było to czasopismo poświęcone tematom historycznym, ekonomicznym i statystyce. Jan Tadeusz działalnością wydawniczą w języku rosyjskim potwierdził ostatecznie swą przynależność do tego piśmiennictwa. W czasopiśmie pojawiały się przeglądy literatury współczesnej rosyjskiej i zagranicznej, w tym polskiej, bo Bułharyn wciąż czuł się zobowiązany informować o kulturalnym i literackim dorobku Polaków.

Współcześni mu cenili rolę, jaką na siebie przyjął. Michaił Trofimowicz Kaczenowski napisał do niego w jednym z listów:

[...] jedynie w ten sposób obie literatury, rosyjska i polska, mogą się zbliżyć, z obopólną korzyścią, jak dotąd nie zawsze przez wszystkich rozumianą, a wówczas i literaci zaprzestaną okazywać sobie wzajemną niechęć²⁶.

Dzięki pogodzeniu się z rzeczywistością, „popłynięciu z nurtem”, ale także i wpływom, jakie posiadał Bułharyn, możliwe było wprowadzenie na rynek czytelniczy Rosji twórczości polskich literatów. Śmiałość ta niepokoiła władze carskie,

²³ Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa...*, s. 13.

²⁴ *Historia literatury rosyjskiej*, red. M. Jakóbca, Warszawa 1976, t. I, s. 496–497.

²⁵ „Русская старина” 1900, t. CIII, s. 561.

²⁶ M. Kaczenowski w jednym z listów do Bułharyna (2 stycznia 1823), Центральный Государственный Архив Литературы и Искусств СССР, фонд 1231, оп. 2, ед. хр. I, с. 15. Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa...*, s. 15.

czego dowodem były wnioski z raportu Nikołaja Nikołajewicza Nowosilcowa do Aleksandra Iwanowicza Czernyszewa:

Nie mogę nie wspomnieć przy tej okazji, że Bułharyn w wydawanych przez siebie periodykach sprzyja szerzeniu i umacnianiu polskich myśli patriotycznych, które udaremniają zjednoczenie tego narodu z Rosjanami²⁷.

Bułharyn wielokrotnie udowodniał też swoją przyjaźń z dekabrystami. Miał możliwość wykorzystania wiedzy na ich temat, jednak nigdy tego nie robił. Sprawa ta, jak niemal wszystkie w życiu tej postaci, nie jest jednoznaczna. Jan Tadeusz przyjaźnił się i wspierał dekabrystów, nie wziął jednak udziału w ich wystąpieniu na Placu Senackim w Petersburgu w 1825 roku. Uniknął w ten sposób zesłania na Syberię i postanowił służyć nowej ojczyźnie. To oczywiście, że dziś takie postępowanie zostałoby uznane za zdradę, w 1826 roku nie było to takie oczywiste. W środowisku petersburskim w związku z takim postępowaniem Bułharyna krążyły o nim rozmaite plotki. Była w nich, między innymi, mowa o wielkiej niechęci do niego ludzi z kręgu dekabrystowskiego. Rozpowiadano nawet, że Konrad Rylejew wyrzucił go z domu. Najprawdopodobniej jednak było zupełnie inaczej i to właśnie Bułharynowi przekazał Rylejew swoje rękopisy i poprosił o pamięć o jego rodzinie²⁸.

W ramach działalności wydawniczej, stał się też Bułharyn nie tylko dziennikarzem, ale i krytykiem. Słynął z tego, że wystawiał zwykle nieprzychylnie recenzje autorom powieści czy artykułów, co też nie przysparzało mu przyjaciół. Sądy Bułharyna okazywały się jednak często bardzo trafne. Tak było z książką Iwana Gołowina, której omówienie Bułharyn zamieścił na łamach „Siewiernoj Pczely”, wytykając młodemu autorowi liczne nieścisłości i „pretensje do szermowania sądami kategorycznymi”. Równocześnie dostrzegł w niej „przebłyśki talentu”, zwrócił uwagę na opisane z humorem epizody, które – jak sądził – mogłyby autorowi przysporzyć czytelników wśród amatorów łatwej lektury. Radził wszelako Gołowinowi „dla własnego dobra, unikać zarozumiałstwa, nieznośnego tonu wszystkowiedzącego zadufka”²⁹.

Trudno nie zauważyć, że Bułharyn radził młodemu pisarzowi, aby unikał zachowań, które jemu samemu zarzucane były od osób, którym przyszło z nim współpracować.

Zestawienia i porównania spostrzeżeń dotyczących T. Bułharyna dokonał Abram Ilijcz Rejtblat. Ukazał w nich przeciwstawienie wyobrażeń na własny temat Jana Tadeusza oraz tego, w jaki sposób oceniali go inni, zestawiając to w tabeli 1³⁰:

W tabeli, w niezwykle czytelny i zarazem ciekawy sposób przedstawione zostały skrajne spostrzeżenia: „człowiek wojny, odważny, stary żołnierz” – „tchórz, walczący po stronie wrogów – Francuzów”, „prosty i otwarty człowiek” – „człowiek dwulicowy”, „poprawny i szczery” – „kłamca”, „utalentowany pisarz i dziennikarz” – „mierny

²⁷ Z raportu Nowosilcowa do A.I. Czernyszewa z 23 maja 1828, „Русская старина” 1903, nr 11, s. 348, cyt. za Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa...*, s. 17.

²⁸ Tamże, s. 23. B. Galster, *Twórczość Rylejewa na tle prądów epoki*, Wrocław 1962, s. 55–57.

²⁹ W. Śliwowska, *W kręgu poprzedników Hercena*, Wrocław 1971, s. 148.

³⁰ A.И. Рейтблат, *Фаддей Венедиктович Булгарин...*, s. 48.

pisarz i dziennikarz, który nawet poprawnie po rosyjsku pisać nie potrafi”. Zwraca uwagę fakt, że oceny te są do tego stopnia antonimicznie, że można mieć wrażenie, iż dotyczą dwóch zupełnie różnych postaci. Niełatwo też jednoznacznie odnieść się do tych opinii. Bułharyn walczył o swoją tożsamość, o miejsce w społeczeństwie i literaturze. Biografowie potwierdzają, że posuwał się często do czynów, które nie były społecznie akceptowane. Kreował siebie tak, jak uważał to za stosowne. Trudno jednak nie odnieść wrażenia, że bardzo starał się żyć w zgodzie ze sobą, nie zważając na oceny innych. Wydaje się też, że tego typu osądy zależne były od relacji łączącej Jana Tadeusza z oceniającym. Za Iwanem Kryłowem można powtórzyć: «Кого нам хвалит враг, в том, верно, проку нет»³¹.

Tabela 1

САМООБРАЗ	ОБРАЗ, РИСУЕМЫЙ ДРУГИМИ
Человек повоевавший, отважный, старый солдат	Трус, воевавший на стороне врагов – французов
Прямой и откровенный человек	Двуличный человек
Правдивый и честный	Лжец
Талантливый писатель и журналист	Бесталаннный писатель и журналист, который даже грамотно писать по-русски не умеет
Создатель ряда новых для русской литературы жанров	Плагиатор
Писатель и журналист, которого травят завистливые соперники	Журналист, который завидует соперникам и травит их
Человек, которого удостаивали расположением и дружбой известные люди (Сперанский, Грибоедов, Крылов, Карамзин, Наполеон и др.)	Человек, который примазывается к известным людям (Сперанский, Грибоедов, Крылов, Карамзин, Наполеон и др.)
Писатель и журналист, пользующийся поддержкой и доверенностью царя и III отделения	Полицейский шпион
Поляк по происхождению, патриот России	Поляк, проводник польских интересов, враг России
Много повидавший, много прочитавший и в итоге много знающий человек	Невежа
Слуга публики	Автор, пишущий для социальных низов, слуг и сидельцев
Ведет счастливую семейную жизнь в поместье	Женился на продажной женщине
Бескорыстный человек и литератор	Корыстный человек, продажный литератор

³¹ И.А. Крылов, *Лев и Барс*, [в:] И.А. Крылов, *Полное собрание сочинений*, т. III, Москва 1945–1946, с. 34–35.

Mimo tak niekorzystnych ocen społeczeństwa T. Bułharyn nie mógł być do końca tylko złą osobą, dowodem na to są przyjaźnie, które udało mu się pielęgnować przez wiele lat. Jedną z najbliższych mu osób był Nikołaj Iwanowicz Griecz, z którym współpracował w dwóch periodykach od 1825 r.: czasopiśmie „Syn otieczestwa” i „Sewiernyj archiw”. W 1829 r. obaj wydawcy zacieśnili kontakty i połączyli oba pisma. Współdziałali, wspierali się i służyli pomocą. Dowodem tej zażyłości jest zachowana obszerna korespondencja. Oto fragment jednego z listów N.I. Griecza do T. Bułharyna:

4 марта 1833

Как ты можешь думать, любезный Булгарин, что я бросаю твои статьи? Во-первых, они очень хороши; во-вторых, ты своею подписью отвечаешь за них сам. Но так как у тебя сказано было о высочайшем посещении маскарадов, впоследствии тобою же описанных, то я и представил на рассмотрение Б[енкендорфа], а там позатянули.

Очень рад, что ты познакомился с сераскиром Паскевичем. Любопытен знать, что он говорил о Польше. [...]

Ты жалуешься на цензуру, что она существует только для тебя. Да вольно тебе быть умным! На деревянные шаги ножен не надевают.

Между тем все твои статьи вчера одобрены и пойдут.

Adieu. [Греч]»³².

List ten ukazuje jeszcze jeden aspekt zasługujący na podkreślenie – Bułharyn wciąż nie zapomina o Polsce, swojej ojczyźnie, interesuje się jej losami. Mimo zadowolenia w społeczeństwie rosyjskim, powraca myślami do swojego kraju. Nie zawsze jednak są to myśli wyłącznie pozytywne. Tak właśnie jest we *Wspomnieniach*, w których postanowił zdystansować się od tego, co w polskości, jego zdaniem, było naganne – nieładu we wszelkich sferach życia:

Польша издревле славилась беспорядками всякого рода, особенного дурными дорогами и мостами. На этот счет существует даже насмешливая пословица* (*Польский мост, Жидовский пост, Турецкое богомолье – все это безделье. По-польски это в стихах: Polski most, Żydowski post, Tureckie nabożeństwo, to wszystko błazeństwo)³³.

Pamiętając o czytelnikach swoich *Wspomnień* Bułharyn (pierwszoosobowy narrator) przypomina o osobistych wrogach, którzy zapominając o prawdzie są w stanie oczerniać innych, kłamać. Pokazuje swój stosunek do tego typu ludzi. Zapewnia odbiorcę, że nie przejmuje się tego typu zarzutami. Podkreśla, że ceni swoją pracę, a wszystko, co zostało zawarte we wspomnieniach, było prawdziwe (w czasie ich pisania, wtedy kiedy o tym pisał i w to wierzył):

Импровизируя мои *Воспоминания*, я никак не мог избежать необходимости говорить о самом себе, иначе они лишились бы своего современного характера. Противники мои без всяких доказательств старались внушить читателям моим не-

³² Переписка Н.И. Греча и Ф.В. Булгарина, 24. Н.И. Греч – Ф.В. Булгарину, [w:] tamże, s. 355–356.

³³ Ф.В. Булгарин, *Воспоминания...*, s. 41–42.

доверчивость к моим рассказам, что и теперь, вероятно, не преминут сделать. [...] некоторые люди в порывах страстей, позволяют себе уклониться от справедливости, чтобы только унижить своего противника. Бог с ними! Всею, что я рассказываю есть наочные свидетели из старых моих товарищей и хотя бы я был даже таков, каким стараются изобразить меня мои противники, все же я не осмелился бы говорить неправду в лице живым людям. Все здесь верно или представлено так как мы верили тогда³⁴.

Przyjrzenie się w niniejszym artykule niektórym aspektom autokreacji naszego bohatera, zawartej w jego *Wspomnieniach* to tylko przyczynek do dalszych rozważań na temat budowania własnego obrazu przez twórcę borykającego się ze sprzecznościami swojej biografii i otaczającego go świata, walczącego o swoją pozycję i uznanie otoczenia. Można odnieść wrażenie, że całe życie pamiętał o przydomku z czasu działalności w Towarzystwie Szubrawców – chciał godzić interesy własne z potrzebami Polski i Rosji, pozostać Derfintosem. Z pewnością dalsze pogłębione studia nad różnymi aspektami twórczości literackiej i publicystycznej Tadeusza Bułharyna pozwolą dać pełniejszy ogląd autokreacyjnych działań człowieka, który marzył o tym, by zająć wyjątkowe miejsce w historii wielu ojczyzn.

Literatura

- Ambroziak D., *Mickiewicz i inni Polacy we wspomnieniach rosyjskich memuarystek XIX wieku*, „Acta Polono-Ruthenica” 2014, z. 19, s. 17–27.
- Brückner A., *Mitologia słowiańska*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/mitologia-slowianska.pdf> (12.02.2017).
- Galster B., *Twórczość Rylejewa na tle prądów epoki*, Wrocław 1962.
- Głuszkowski P., *Polak, który wierzył w Rosję*, http://wyborcza.pl/alehistoria/1,121681,13611548,Polak_ktory_wierzyl_w_Rosje.html (18.11.2016).
- Historia literatury rosyjskiej*, red. M. Jakóbca, t. I, Warszawa 1976.
- Horodyński Z., *O Towarzystwie Szubrawców*, Lwów 1883.
- Jatczak G., *Szkice i obrazki Tadeusza Bułharyna*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1986, z. 18, s. 39–55.
- Mejszutowicz Z., *Powieść obyczajowa Tadeusza Bułharyna*, Wrocław 1978.
- Narracja i tożsamość (II). Antropologiczne problemy literatury*, Seria: *Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej*, red. W. Bolecki, R. Nycz, Warszawa 2004.
- Sielicki F., *Dziewiętnastowieczni pisarze rosyjscy w Polsce międzywojennej*, Wrocław 1988.
- Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1988.
- Śliwowska W., *W kręgu poprzedników Hercena*, Wrocław 1971.
- Булгарин Ф.В., *Воспоминания. Отрывки из виденного, слышанного и испытанного в жизни*, ч.1, 2, Санкт-Петербург 1846.
- Глушковский П.,Ф.В. *Булгарин в русско-польских отношениях первой половины XIX века: эволюция идентичности и политических воззрений*, Санкт-Петербург 2013.
- Горбаневска Н., *Поляки в Петербурге в первой половине XIX века*, http://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/04/30/37427/view_print (10.01.2017).

³⁴ Tamże, s. IV–V.

Крылов И.А., *Полное собрание сочинений*, т. III, Москва 1945–1946.

Кузовкина Т., *Феномен Булгарина: проблема литературной тактики*, Тарту 2007.

Рейтблат А.И., *Фаддей Венедиктович Булгарин: идеолог, журналист, консультант секретной полиции*, Москва 2016.

„Русская старина”, 1900, т. СIII, с. 561.

Федута А., *Сюжеты и комментарии*, Вильнюс 2013.

Дерфинтос, т.е. Фаддей Булгарин (1789–1859) – между реальностью и автопрезентацией

Резюме

Фаддей Булгарин является одним из самых спорных русских писателей и издателей первой половины XIX века. Исследователи его творчества оценивают его прежде всего как автора общественно-дидактических и исторических романов. Эта статья является попыткой презентации жизни Булгарина с точки зрения его собственной оценки самого себя, людей, которые его окружали, а также событий, в которых он принимал участие. Особое внимание уделено тем моментам из *Воспоминаний*, которые показывают, каким способом он преподносил себя как писателя. В статье подчеркнуты трудности связанные с определением личности человека, который родился поляком и был воспитан в польской культуре, а по политическим и экономическим обстоятельствам влился в русскую сферу.

Ключевые слова: Фаддей Булгарин, писатель, издатель, автопрезентация, личность

Derfintos Known as Tadeusz Bulharin (1789–1859) – Between Reality and Autocreation

Abstract

Tadeusz Bulharin was one of the most controversial Russian writers and publisher of the first half of the nineteenth century. Those who carried on a research work on his literary and morals and historical novels. This article is an attempt at the presentation of Bulharin live from the perspective of his own assessment of himself, the people who surrounded him, the events in which he participated. Particular attention is paid in the article to the information (autocreation), which concluded in his *Memories (Воспоминания)*. The author is emphasizing problems associated with determining the identity of the man which was born and was brought up as the Pole, and from the political reasons became a Russian.

Key words: Tadeusz Bulharin, writers, publisher, autocreation, identity

Irena Koza, mgr
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Instytut Filologii Polskiej

Irena Koza, M.A.
Jan Długosz University in Częstochowa
Institute Polish Philology
e-mail: koza.irena@gmail.com
+48 513354997